

FRIVALDSZKY JÁNOS

XV. Benedek pápa béketörekvései és a magyar püspöki kar háborút támogató megnyilatkozásai 1914–15-ben

ABSZTRAKT

Ebben a rövid tanulmányban azt igyekszünk megvilágítani, hogy az első világháború első évében miért nem voltak képesek XV. Benedek pápa békekezdeményezései a katolikusnak tekintett Magyarországon, illetve a Monarchiában termékeny talajra hullani. Igyekszünk e tekintetben a pápa és a – Ferenc József személye és háborús politikája mellett elkötelezett – magyar főpásztor, Csernoch János hercegprímás bibornok relációjának egynémely ez irányú, politikai relevanciájú mozzanatát feleleveníteni. Ezen kívül más katolikus főpapok háborút támogató megnyilatkozásait is elemezni fogjuk. Rá fogunk arra mutatni, hogy a hadban álló nemzetek vezetői népeiket és seregeiket Jézus szentséges szívének ajánlották fel. Ez párhuzamosan, sőt, a pápa ugyanilyen tevékenységével keresztbefutóan történt a Monarchiában és talán Németországban is. A Jézus szent szívének való felajánlást ugyanis a központi hatalmak magállamaiban elsősorban a háborús győzelemért végezték és – érthető módon – nem az azonnali békéért, ahogy arra pedig ugyanezen áhítatosság nyomán a pápa buzdított.

Kulcsszavak: igazságos háború, lojalitás, békekezdeményezés, Jézus szentséges szívének kultusza, háború támogatása

Korábbi tanulmányainkban XV. Benedek pápának az első világháború kezdeti időszakában folytatott békeküzdelmét igyekeztünk körüljárni, elsősorban az általa kiadott dokumentumok fényében. Törekvései lényegi sikertelenségének okait kutatva kiemelkedő szimbolikus alakként elemeztük alaposabban Prohászka Ottokár 1914–15-ben megjelent morálteológiai írásait, amelyekben a püspök – ismert patetikus

stílusában és nagy ívű gondolatszövéseiben – azt fejtegeti, hogy a világháborúnak milyen nagyszerű lelki hatásai vannak, majd végül levontuk az ezeket érintő saját kritikai konklúzióinkat (Frivaldszky, 2019a; 2019b).

Ez alkalommal tágítjuk az optikát, és más hazai püspökök, illetve egyházi vezetők ez évi megnyilvánulásaira térünk ki röviden, mégpedig új módon, ahogyan arról a kor polgára értesülhetett; azaz elsősorban nem a templomba járó hívőket szem előtt tartva, hanem a sajtómegnyilvánulásokon keresztül. Tesszük ezt azért, hogy jobban megérthessük a katolikus egyházi vezetők közéleti szerepvállalásának valós hatását a háború első évében, s hogy láthassuk, miért nem voltak képesek a Szentatya békekezdeményezései a katolikusnak tekintett Magyarországon, illetve a Monarchiában termékeny talajra hullani. Igyekszünk e tekintetben a pápa és a – Ferenc Józsefnek le- és elkötelezett – magyar főpásztor, Csernoch János hercegprímás bíbornok relációjának egynemely ez irányú, politikai relevanciájú mozzanatát is feleleveníteni.

A DIPLOMATAMÚLTÚ XV. BENEDEK PÁPA TÚLLÉP AZ IGAZSÁGOS HÁBORÚ TANÁN

Fontos szem előtt tartanunk, hogy a pápa e korban már nem töltött be a keresztény államok nemzetközi viszonyaiban döntőbírói szerepet (különösen hogy azok egyre kevésbé voltak kereszténynek minősíthetők, s egyébként sem mindegyik volt katolikus), amely egyfajta objektivitást és morális alapot lett volna képes biztosítani közöttük. Azonban a világháború kitörésekor a hadviselő országok vezetői – akik világában a korábban diplomataként dolgozó Della Chiesa bíboros otthonosan mozgott, és jól ismerte a gondolkodásmódjukat – hamar ráéreztek annak potenciális erkölcsi jelentőségére, hogy XV. Benedek pápa politikai értelemben neutrális pozíciója folytán fontos szerepet vállalhat a mindkét oldalon számos katolikust érintő világégésben, s ez valamiképpen elvileg megerősítette a Vatikán nemzetközi helyzetét (Pollard, 2001: 111). Ám 1914. szeptember 8-án (azaz csupán öt nappal a megválasztása után), Kisboldogasszony ünnepén, azaz Szűz Mária születése napján kiadott, a kormányokat békére felhívó, *Ubi primum* kezdetű apostoli buzdítását a politikai szereplők alapvetően vallási jellegűnek tekintették. A dokumentum megjelenésével kapcsolatos hír egyik sajtókommentárjában az szerepelt, hogy a pápa esetlegesen felvállalandó közvetítői szerepét nagy valószínűséggel úgyszem fogadták volna el a hadviselő felek (Corriere della Sera, 1914: 3).

A háború természete a 20. századra – tömeges és „ipari” jellege, azaz totális volta folytán – lényegileg megváltozott, így már legvégső eszközként sem volt erkölcsileg igazolhatóként elfogadható a háború felvállalása. Ezzel voltaképpen – a központi hatalmak elszántan háborúpárti vezérkari főnökeit leszámítva – az érintett országok vezetői tisztában voltak. A tradicionális értelemben vett „igazságos háború” ilyen ténybeli, azaz *de facto* – és nem is annyira morálteológiai vagy morálfilozófiai doktrinális – okokból való megvívhatatlansága elviekben a háborúhoz való jog eltörlése felé nyitotta meg az utat (Morozzo della Rocca, 2005: 173).

XV. Benedek pápa ízig-vérig diplomata és politikus volt, ezért praktikusan gondolkodott, és flexibilis volt, hogy elérje céljait. Ebből kifolyólag nem volt abban érdekelt, hogy újraírja az igazságos háború tanát, de kifejezetten nem is cáfolta meg doktrinálisan, hanem egyszerűen nem hivatkozott rá és kritériumaira, s így nem is tett különbséget a háborúk között igazságosságuk vagy igazságtalanságuk tekintetében. Mivel a történetileg adott valóságot konkrétan, illúziók nélkül tekintette, s kizárólag a háború kompromisszumok nélküli elítélése motiválta, ezért gyakorlati megfontolásokból távolságot tartott az igazságos háború elméletétől (Formigoni, 2021: 47). A világháború drámai valósága voltaképpen felülírta és meghaladta a háború többé vagy kevésbé igazságos természetének tanáról szóló skolasztikus vitákat (Morozzo della Rocca, 2005: 175). A pápa tudta, hogy ha belemegy az igazságos és igazságtalan háború teóriáinak elemzésébe, akkor ezzel az alapul fekvő legfőbb erkölcsi problémát és tényt relativizáló vitáknak nyitna teret, s így csak enyhítené a szóban forgó világegés diabolikusként és tarthatatlanként való elítélését, amit ő maga sohasem habozott megtenni (Morozzo della Rocca, 2005: 176). A pápa tehát tulajdonképpen felhagyott a háború igazságosként való legitimálásával. Tény, hogy az igazságos háború kérdése, tematikája nem merült fel abban a számos megnyilatkozásában, amelyben a háborúról írt (Menozzi, 2005: 115–116).

A MAGYAR FŐPAPSÁG A SZERBIA ELLENI ÉS A NAGY HÁBORÚ IGAZSÁGOS ÉS ÜDVÖS MIVOLTA MELLETT ÁLLT KI

A fentiekkel ellentétben a (magyar) püspökök – teoretikus és pragmatikus-politikai álláspontjaiknak megfelelően – érvelésükben, érvkészletükben szélesebb skálán szóródva különböző érvekkel és okfejtésekkel támogatták a háborút, bár nyomatékosították, hogy a keresztény erkölcs normáinak megfelelő módon szükséges azt megvívni (vö. Menozzi, 2005: 117).

Ebből az optikából nézve mindenekelőtt Csernoch János bíboros hercegprímás körlevelére érdemes kitérnünk, amelyben az igazságos háború érvkészletét használva – bár olykor, meg kell hagyni, eléggé meglepő érveket és kifejezéseket is alkalmazva – meg kívánta védeni az Osztrák–Magyar Monarchia háborúindításának helyénvalóságát. A *Magyarország* című lap 1914. augusztus 1-jei számának „A hercegprímás és a háború” című cikke (Magyarország, 1914a: 2), illetve a *Budapesti Hirlap* szintén augusztus 1-jei száma „A főpapság és a háború. A hercegprímás a háborúról” címmel (Budapesti Hirlap, 1914a: 4) tudósít a hercegprímás körleveléről. A beszámolóban az áll, hogy Szerbia

„oly irányzatokat tűrt és közegeivel támogatott, amelyek az osztrák-magyar monarchia területi épségének megcsonkítását célozták s alkalmasak voltak arra, hogy a monarchia alattvalói közt szítsák az egyenetlenséget s kisebbítsék monarchiánk tekintélyét a külföld előtt, ami által természetesen nemcsak anyagi, de legfőbb erkölcsi érdekeink is veszélyeztetve lettek”.

E céljuk elérésében – írja a tudósítás – „ellenségeink nem riadtak vissza a legnemtelebb eszközöktől sem”, amint azt a szarajevói gyilkosság szomorúan bizonyítja. Ezen irányzatok már előbb is ismeretesek voltak – olvassuk a körlevél ismertetésében – de

„felséges uralkodónk, I. Ferenc József, aki jóságos szívének sugallatát követve, a béke áldásait törekszik biztosítani, csak az utolsó idők eseményei után látta elérkezettnek az időt, hogy népei békéjének, országai anyagi és erkölcsi jogainak hathatós védelme céljából nyúljon az utolsó eszközhöz: a fegyverekhez”.

Meglepő, hogy a háború eszközének *ultima ratio* szerinti alkalmazását látja itt egy hercegprímás, amikor pedig az igazságos háború rendszerbe szerveződő kritériumainak, amelyeknek egyszerre kellett volna teljesülniük, szinte egyike sem állt akkor fenn. A tudósítás tolmácsolásában a hercegprímás azt írta, hogy „a viszonyok oda fejlődtek, hogy más eszközök nem bizonyultak célravezetőeknek”.

A Monarchiát az ultimátumra adott válasz után szuverenitásában, épségében, létében megtámadott olyan országnak beállítani, amelynek a legszentebb joga van a háború indítására, egyszerűen nem állja meg a helyét sem elvi szinten, sem a konkrét történelmi valóság, a tényállás tekintetében. Ennek fényében érdemes értékelni a magyar főpásztor körlevelében foglaltakat, amelyeket az újságtudósítás tolmácsolásában idézünk:

„Már pedig azok a célok, amelyeket a háború szolgál, feltétlenül szentek és tagadhatatlan s elvitázhatatlan jogon és igazságon alapulnak. Minden államnak megvan az a joga, hogy önmagát fenntartsa, területi épségét védelmezze s a maga számára biztosítsa mindazon javaknak háborúmentes élvezetét, a melyekre céljainak elérésében okvetlenül szüksége van. Midőn tehát ellenségeink hazánk területi épsége ellen törnek, midőn arra törekszenek, hogy az áldást hozó békét polgártársaink közt feldőlják, monarchiánkat becsületesen, tekintélyét aláássák s neki anyagi és erkölcsi károkat okozzanak, akkor nekünk nemcsak jogunk, hanem kötelességünk is minden eszközt megragadni, hogy megvédjük azt, amiben a békés haladásnak, anyagi és erkölcsi jólétnek s becsületes hírnevünk megóvásának legfőbb s egyedüli zálogát látjuk. Miután a békés megoldás kísérlete meghiúsult, nem maradt más hátra, mint a háború” (Magyarország, 1914a: 2).

A fentiek egészen különösnek hatnak, hiszen emlékirataiban a bíboros titkára azt állítja, hogy Csernoch János a hadüzenetről is utólag értesült, nem is volt a háború mellett – mint a titkár érveiből kiderül, nem annyira elvi alapú háborúellenességéből, hanem inkább pragmatikus megfontolásokból –, és nem is gondolta komolyan, hogy kitörhet a háború.¹ Ehhez képest rendkívül gyorsan igazodott annak logikájához, és teljes mellszélességgel támogatta. Lehet, hogy ezt pusztán a király iránti lojalitásból tette? Tény, hogy a hercegprímást a ki-

rály magához rendelte, amikor az a pápaválasztó konklávéra utazott, s tudatta vele: elvárja a Monarchia bíborosaitól, hogy tekintettel legyenek a Monarchia érdekeire.² (Ez közvetlenül 1914. augusztus 20-a után történhetett, amikor X. Piusz pápa elhunyt, s ami után tíz nappal már összeült Rómában az új pápát megválasztó konklávé – XV. Benedek pápát pedig szeptember 3-án választották meg.) Ez az elvárás a háború kiobbantásakor nem jelenthetett mást, mint hogy a Monarchia háborúját következetesen támogassák, akár az új pápa ellentétes álláspontjával szemben is. A leendő, megválasztandó új pápa esetleges – de nagyon valószínű – háborúellenességével akár szemben is tehát Ferenc József a bíborosokat és az érseket a háború kérdésében már jó előre az uralkodó és a Monarchia érdekeihez rendelte.

Csernoch János állítólag biztosra vette, hogy Giacomo Paolo Battista della Chiesa lesz az új pápa,³ és ezt tudatta is vele a konklávé előtt (a megválasztása után pedig visszautalt rá).⁴ Ha így állt a helyzet, akkor előre lehetett sejteni, hogy az új pápa milyen álláspontot fog képviselni a Monarchia által kiobbantott világégés vonatkozásában. Továbbá nagyon figyelemreméltó az is, hogy a bíboros prímás titkárának beszámolója szerint XV. Benedek pápa hosszas megbeszélést folytatott a magyar főpáస్తorral, aki nemcsak latinul beszélt egészen feltűnő módon kiválóan, hanem olaszul is tudott. Így a kommunikációs árnyalatokat is jól észlelheték egymás között. Félreértésről vagy akár csak nem észlelt hangsúlyeltolódásokról szó sem lehetett. Gyanítható, hogy mivel Della Chiesa volt a pápaválasztáson a legesélyesebb, s ezt a magyar prímás is tudta, Ferenc József a leendő pápával szemben a háború ügyében maga mellett köteleztette el Csernoch Jánost és rajta keresztül a magyar klérus vezetőit, de a Monarchia többi országának összes főpáస్తorát is. Érdekes adalék e tekintetben Csernoch János titkárának leírása arra vonatkozóan, hogy milyen volt, illetve adott esetben nemigen volt kommunikáció a Monarchia bíborosai és érsekei között:

„Csakhamar közölték [...] a prímással, hogy a király a monarchia összes bíborosainak Rómába utazását kívánja és számukra külön vonatot rendelt. Csernoch prímást az elutazás előtt még magához rendelte. [...] Elvárja azonban a monarchia bíborosaitól, hogy a monarchia érdekeire tekintettel legyenek. A különvonattal Bécsből a hercegprímáson kívül Piffel Frigyes bécsi érsek és Skrbensky prágai érsek is utaztak. Csernoch és Piffel érsek tanácskoztak útközben. Skrbensky állandóan a fülkéjébe zárkózott. Hornig Károly bíboros veszprémi püspök más úton utazott. Vele csak Rómában találkozott a prímás [...]” (Lepold, 1963: 16).

Ferenc József tehát azt akarta, hogy a Monarchia területéről minden érintett katolikus főpap ott legyen a pápaválasztáson, s az ő és így a Monarchia érdekét képviseljük a háború ügyében, akár a leendő új pápával is szemben. Nyilván erről beszélt a konklávé vezető vonatúton a bécsi érsek és a magyar hercegprímás, s erről nem kívánt beszélni azon két főpap, akik ebbe nem csatlakoztak be – az egyik külön úton utazott Rómába, a másik pedig „állandóan a fülkéjébe zárkózott”.

Csernoch János bíboros tehát – aki egyébként ekkor már nem megválasztott országgyűlési képviselő, hanem méltóságánál fogva a főrendiház tagja volt – valószínűleg úgy szolgálta most a Monarchia s uralkodójának személyes, azaz dinasztikus és nagyhatalmi, „becsületbeli” érdekeit, hogy Ferenc József Szerbia elleni háborúját teljes odaadással támogatta, felvállalva az ezzel járó világégést, amelyet elvileg ő személyesen meggyőződésszerűen – de pragmatikus okokból – ellenezett. A magyar főpásztor ily módon a háború szent ügy voltát hangsúlyozta a katolikus hívők számára írt körlevelében, s szemernyi kételyt sem hagyott érvelésében a számukra annak igazságossága, jogossága és elkerülhetetlen volta tekintetében. Talán ez is magyarázatul szolgálhat arra, hogy miért lelkesedtek a magyar katolikusok is 1914 augusztusában a háborúért, miközben a pápák – X. Piusz és XV. Benedek – teljes mértékben ellenezték azt. Csernoch János titkára beszámol arról, hogy XV. Benedek megválasztása után rögtön fogadta a magyar hercegprímást, majd hosszan tárgyalt vele.⁵ Ezután eléggé meglepő, hogy a magyar főpásztor nem állt ki a pápa békeküzdalmei mellett. A magyar főpásztor

Csernoch János bíboros úgy szolgálta most a Monarchia s uralkodójának személyes érdekeit, hogy Ferenc József Szerbia elleni háborúját teljes odaadással támogatta, felvállalva az ezzel járó világégést, amelyet elvileg ő személyesen meggyőződésszerűen – de pragmatikus okokból – ellenezett.

körlevelében foglaltak, amelyekről augusztus 1-jén tudósított a sajtó, a pápa álláspontja alapján jelentős módosítást igényeltek volna a háborúra vonatkozóan, s e korrekciótól a magyar bíboros prímás Róma püspökének, az egyház fejének alávetett volta miatt nem tekinthetett volna el. Ekkor már a hadiszerecnse is baljós jeleket mutatott. Ki tudja, mit ígért meg a Monarchia uralkodójának a magyar hercegprímás, mielőtt a pápaválasztó bíborosi gyűlésre indult, s ami miatt kitartott a háború jogossága és szükségessége mellett?

A háború minden áldozatvállalását motiváló cél a vallásos gondolatiságban a szent ügy védelme érdekében az Úrtól remélt, de mindeközben biztosra vett győzelem és az azzal járó (földi) dicsőség. Ezeknek megfelelően a már hivatkozott bíborosi körlevél ily módon zárul a sajtótudósítás szerint: „Így fogjuk támogatni távolról is hazánk szent favaiért [sic!] küzdő dicső hadseregünket s részesei leszünk mi is annak a győzelemnek, melyet szent ügyünk védelmében bizton reménylünk az Ur Istentől.” Így szólt tehát az a főpásztori körlevél a híradás szerint, amit az újságolvasók tömegei olvashattak egy olyan háború megindításakor, amely semmilyen tekintetben nem felelt meg sem a honvédő, sem a jog sérelemért elégtételt vevő, jogépség-helyreállító (büntető) igazságos háború konjunktív feltételegyütteseinek, és amely nyíltan szembement a pápa szakadatlan békefelhívásaival.

Csernoch János bíboros körlevelében az igazságos háborúra utalva csak úgy általában írt szent ügyről, elvitathatatlan jogról és igazságról, azonban meg sem kísérelte az Aquinói Szent Tamás által megállapított kritériumok meglétét igazolni, és azokat a Monarchia helyzetére vonatkoztatni.

Nem képzelhető el az, hogy a „legkatolikusabb uralkodó” – akinek egyébként állítólag volt szeretője, vagyis magánéletében e tekintetben nemigen tartotta meg Jézus Krisztus tanítását⁶ – az egyházi vezetők támogatása nélkül indította volna meg a háborút, különösen hogy érzékelhető volt, a pápa nem támogatja ebben. A bíborosi körlevél szóhasználatából kisüt a hercegprímás (bíbornok) uralkodó iránti teljes elköteleződése, a háború tekintetében is. Kiváló személyes kapcsolatban voltak, nagyra tartották egymást. Egyébként Csernoch csanádi püspöksége idején (1908–1911) már rendelkezésre állt Viktor Cathrein – éppen a csanádi egyházmegyes papság által – magyarra fordított nagy, két-kötetes katolikus természetjogi jogbölcsellete, amely – a kor felfogása jegyében – szintén hosszabban értekezik az igazságos háború tanáról.⁷ Ezt is tanulmányozva a hercegprímás megpróbálhatott volna alaposabb, de legalábbis elvi igazolást adni a háború igazságosságának, mindazonáltal minden bizonnyal nem járt volna ebben sikerrel, s szembe is ment volna az új pápa morálteológiai álláspontjával. Mindenesetre Csernoch János messzemenően támogatta a Monarchia Balkán-politikáját és így általában vett háborús céljait is.

Más főpapok is intéztek a hívekhez lelkesítő hangú, kötelességteljesítésre felhívó⁸ körlevelet, amelyet fel kellett olvasni a templomokban, és amelynek tartalma kivonatosan megjelent az újságokban is. (Alexander Watson egyenesen úgy fogalmaz, hogy az „egyházi vezetők ontották a Ferenc József császárhoz való hűségnyilatkozatokat”, Watson, 2016: 100.) Így járt el például a pannonhalmi főapát, Hajdu Tibor, aki szózat-szerű körlevelében a háborút nemcsak jogosnak nevezte, és így kérte Istentől a magyar fegyverek győzelmét, hanem azt is megfogalmazta – ami figyelemre méltó –, hogy a király hívására istenfélelemmel és Isten iránti bizodalommal kötelesek a katolikus hívek a háborúban részt venni, bízva, sőt biztosak lévén abban, hogy Isten, a történelem és a népek ura a magyarok fegyvereit juttatja diadalra.⁹ Mindeközben e körlevelek visszatérően egy rövidke mondatral intézik el a háború szörnyű, borzalmas s legfőbb árnyoldalát, azt, hogy emberáldozattal, sok-sok halottal és intézményesített emberöléssel jár.

A szamosújvári görögkatolikus püspök körlevele – vagy talán csak az arról tudósító sajtóhír – lapidáris tömörséggel s meglepő pragmatizmussal tér a lényegre. A róla szóló rövidre szabott mondatba még az is belefér, mégpedig eléggé mehökkentő megfogalmazásban, hogy milyen lelkülettel kell a görögkatolikus férfiaknak (és vélhetően az erdélyi katolikus örményeknek) a háborúba menniük:

„Hosszú Vazul dr. szamosújvári görögkatholikus püspök körlevelet intézett papjaihoz és híveihez. A körlevél kifejti, hogy a monarchia harca jogosult és felszólítja a katonákat, hogy jó kedvvel és büszkén siessenek a kötelesség zászlaja alá” (Magyarország, 1914b: 2).

E sajtótudósítások célratörő szerkesztés- és kifejezőmódjukban vélhetően még rá is tettek egy lapáttal a magas hazai egyházi fórumokról származó, a hazafias kötelességről szóló buzdításokra.

1915 áprilisában, tehát abban az időben, amikor már jócskán megmutatkoztak a háború addig elképzelhetetlen szörnyűségei, olyan összetettebb érveléssel is találkozunk – Várady Lipót kalocsai érsek katolikus sajtóban közreadott pástorlevelében –, mely szerint a háborús „mérkőzés” az ellenség vadsága és gonoszsága miatt nem pusztán (istenítéleti) párviadal, hanem a világháború, az ellenség okozta brutalitásában, voltaképpen Istennek nemzedékek hitetlensége, istentelensége miatt bosszúálló, azaz igazságtevő büntetésévé magasztosul. A párviadal retorikája tehát az isteni igazságtételben megmutatkozó büntetés témájával társult. Eme büntetés elsődlegesen és a háború végkimenetele szempontjából – vélhetően – végérvényesen a Monarchia ellenségeire mint a vallás és erkölcs tekintetében bűnös népekre hárul, másodsorban, időlegesen, aktuálisan pedig a hazai istentelen generációkra is lesújt. E már-már háborús narratívaépítésnek is tekinthető gondolatosság jegyében a népek feletti, a háborún keresztül zajló és abban megmutatkozó „világítélet” Isten által rendelt tulajdonképpeni célja az, hogy büntetésével hitre tanítson, neveljen, a bűnbánókat és az erényeseket pedig megjutalmazza (e világon már esetleg a katonai győzelem révén is). A háború mint *isteni büntetés*, mint *istenítéleti igazságtételi párviadal* és mint nagyszabású *isteni végítélet* momentumai tehát ekképpen fonódnak össze ebben az összetettebb, a háborút legitimáló érvelésben:

„Tudjuk, hogy ügyünk igazságos, hogy nem kerestük a viszálykodást, csakis a végső kényszerűség adta a fegyvert katonáink kezébe, és ez a tudat kell, hogy bizalommal, bátorsággal, nyugodt lelkiismerettel töltsé el harcosainkat. Ámde azt is érezzük, hogy a most folyó mérkőzés ellenségeink vadsága, bosszúszomja, irigysége és kapzsisága ellenében több, mint a népek közönséges mérkőzése: a világháború egyben világítéletté magasztosult a népek sorsát intéző hatalmas Istennek kezében, amelyek folyamán latba veti a népek bűneit, hogy büntesse, és bűnbánatát, erényeit, hogy jutalmazza. Az ágyuk dörgésében a Mindenhatónak szava hangzik hozzánk: »Én vagyok a te Urad, Istened; erős bosszúálló, meg büntetvén az atyák gonoszságát fiaikban harmad- és negyediziglen azoknál, kik engem gyűlölnék, és irgalmasságot cselekedvén ezer iziglen azokkal, kik engem szeretnek s megtartják parancsaimat.« (Exod. 20. 5, 6.) Értsük meg, Krisztusban szeretteim, a bennünket látogató Istennek hatalmas, intő, feddő, buzdító szavát, tanuljunk belőle *hitet, reményt, szeretetet!* A világháború útján az Isten *hitre* akar indítani. Élő hit, Istenfélelem alapja az emberiség társadalmi rendjének, minden haladásának és művelődésének” (Várady, 1915: 112–113).

A háború megindítását felvállaló és főként – ami ekkor már különösen fontossá vált – a nagy erővel való folytatását támogató narratívában tehát a becsületvédő „mérkőzés” retorikai fordulata a népek háborún keresztül megvalósuló isteni végítéletének grandiózus igazságtételi víziójával párosult. Következésképpen nem is annyira a fegy-

verek eszközével és azok erejével vívott istenítéleti becsületbeli párbajról van itt szó, minthogy a tisztességes felek közötti viadal lehetősége az ellenfél alantas természete és gazsága miatt eleve nem volt adott, hanem Isten olyan, szinte már apokaliptikus végítéletéről, amely háborún keresztül zajlik, minthogy Ő azon keresztül jutalmaz és büntet. Ezen ítélet által az Istenbe, az Ő igazságosságába vetett hit és ekképpen az iránta való félelem, vagyis az istenszeretet és a belé (igazságos ítéletébe) vetett remény fog – legalábbis az érsek gondolatszövése szerint – erősödni, ami a társadalom rendjének s minden valódi fejlődésnek, továbbá az erkölcsön és kultúrán nyugvó civilizációnak az alapja. Várady Lipót pásztorlevelében nagy hangsúlyt helyezett a világháború vallásos buzgóságot megújító, felpeszdtítő erejére. A világháború, a mai fülnek eléggé meghökkenítő kijelentése szerint, a „világ misszionáriusa” lett mind a hadba vonultak, mind az itthon maradtok számára, mert Isten újból hitre és vallásosságra akar vezetni a háború kétségbeesései közepette (Várady, 1915: 114–115). A templomba járást, a hitéletet és különösen a könyörgő imádságot erősíti jótékonyan a rettenetes háború. Az otthon imádkozók égi háttértámogatást adó imájának ereje, annak intenzitása, erősödése vagy esetleg lankadása pedig a háborús sikerre is érezhetően hat, legalábbis a háborús vallásosság akkori érseki percepciója szerint.¹⁰

Volt olyan magyar katolikus püspök is, aki nem annyira az érvelés meggyőzőerejének minőségére helyezte a hangsúlyt (mivelhogy a háború „szerencsés” kimeneteléért imádkoztatott, már amennyiben bízhatunk a tudósítás pontosságában, és nem csak a tömörítés kedvéért szerepelt így a sajtóban), hanem röviden és tömören tért a „lényegre”. Ezt olvassuk ugyanis az újságban:

„Nagyváradról jelentik: Széchényi Miklós gróf római katolikus püspök ma pásztorlevelet bocsátott ki, a melyben szózatot intéz egyházmegyéje lelkészeihez, hogy a trón és a haza érdekében minden áldozatot meghozzanak. Elrendeli, hogy a mindennapi misén a háborura előirt imát mondják. Felhívja a plébánosokat, hogy a hivekkel együtt imádkozzanak a háború szerencsés kimeneteléért” (Budapesti Hirlap, 1914b: 6).

JÉZUS SZENTSÉGES SZÍVÉNEK KULTUSZA – A PÁPA AZ AZONNALI BÉKÉÉRT, A KATOLIKUS FŐPAPOK PEDIG NEMZETÜK HÁBORÚS GYŐZELMÉÉRT FOHÁSZKODTAK

A háborút morális, illetve lelki-teológiai megfontolásból támogató vagy pozitívan értékelő írásokat tartalmazó, célzata szerint Jézus szent szívének tiszteletét előmozdítani kívánó, *Jézus Szentséges Szívének Himnöke* című havilapnak a háború kitörésekor és az azt követő hónapokban – egy éven keresztül – megjelent számait azért is érdemes tanulmányozni, mert Jézus szent szívének kultuszát XV. Benedek pápa 1915. január 10-én szerkesztett imájával az egyetemes krisztusi béke és szeretet, valamint a testvéri megbékélés s ennek megfelelően a háború azonnali befejezésének irányába állította.

A hadban álló nemzetek vezetői népeiket és seregeiket Jézus szentséges szívének ajánlották fel. Ez párhuzamosan, sőt a pápa ugyanilyen tevékenységét keresztezve történt a Monarchiában és talán Németországban is. A Jézus szent szívének való felajánlást ugyanis a központi hatalmak magállamaiban elsősorban a háborús győzelemért végezték, és érthető módon nem az azonnali békéért, ahogy arra ugyanezen ájtatossággal kapcsolatban a pápa buzdított.

A Monarchiát Ferenc József 1914. december 8-án ajánlotta fel Jézus szentséges szívének.¹¹ Ennek keretében az oltáriszentség előtt szent szövetséget kötött Jézus szent szívével minden látható és láthatatlan ellenség ellen. Az agg uralkodó úgy rendelkezett (!), hogy a Monarchia püspöki karai ugyanígy járjanak el. Ezután ők is hasonlóképpen megtették a felajánlást. A Ferenc Józsefhez hű Csernoch János hercegprímás XXVI. számú körlevelében azonnal intézkedett, s az esztergomi főegyházmegyében január 1-jén megtörtént a felajánlás.¹² Érdemes ennek érvelését végigkövetni az *Esztergom* című politikai és társadalmi hetilap 1915. január 3-i címlapján megjelent tudósítás alapján. Az egyházmegye és a haza Jézus szent szívének való felajánlása gondolatvezetésében a háborús győzelem logikájába illeszkedett, minthogy az a háborúban való megsegítést eredményezte a múltban, és – a főpásztor reményei szerint – minden bizonnyal ugyanezt a gyümölcsöt fogja hozni a jelenlegi ádáz küzdelmekben is, minthogy a Monarchia seregei az egyedül keresztények, a túlerőben levő ellenség pedig hitetlenségben tévelyeg, és mindenféle bűnben leledzik. A legkatolikusabb Monarchia seregei máriás lobogók és Jézus szentséges szívének képével ékesített zászlók alatt meneteltek a harcba.¹³ Ezt követően hasonlóképpen tett a többi magyar püspök is, ahogy erről a lapok sorra jelentettek híradásaikban (Jézus Sz. Szívének dicsősége népek boldogsága, 1915: 33–34).¹⁴ A „német nagy birodalom püspökei is csakhamar közös pásztorlevelet bocsátottak ki, amelyben elrendelték, hogy január 10-én a birodalom minden templomában Jézus isteni Szívének ajánlják fel az országot” (Jézus Sz. Szívének dicsősége népek boldogsága, 1915: 34–35). Mindeközben a tudósítások nem utaltak XV. Benedek pápa ugyanezen napon, 1915. január 10-én kelt, Jézus szentséges szívéhez írt imájára. A pápának csak a jelmondata jelent meg a magyar főpásztori felajánlásról szóló híradás záróakkordjaként, és – e kontextusban – úgy állították be, mintha eleve a háborús győzelemre vonatkozna: „Adja Isten, hogy nem sokára ugyanitt fényes győzelmi ünnepség keretében zenghessük az új pápa jelmondatát, a Te Deum záradékát: In te Domine speravi, non confundar in aeternum” (*Esztergom*, 1915: címlap).

Mi úgy látjuk – bár hipotézisünk igazolásához további kutatásokat kellene végezni –, hogy a Monarchia és Németország a pápa Jézus szent szívéhez fohászkodó békemozgalmát kifejezetten keresztezni kívánták saját, nacionalisztikus módon és ezért a háborút pártoló regiszterben hangolt, Jézus szívéét megszólító mozgalmukkal. Ezt vélhetően azért tették, nehogy a pápa imájának hatására a harci kedv alábbhagyjon, mert az a háború kimenetelére kedvezőtlenül hatott volna.¹⁵ A nemzeti egyházak tehát lényegében a háborús győzelemért fohászkodtak, míg a pápa az azonnali békéért. A nemzeti egyházak

vezetői Jézus szent szívének mozgalmát végül sikeresen tudták a pápával szemben, saját nemzetük hadi céljai ügyének szolgálatába állítani.

A kontraszt kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy Olaszország több hónapig tartó semlegessége annak is köszönhető volt, hogy a szervezett olasz katolikusok a kormányt e döntésében támogatták, minthogy keresztény alapon elutasították a háborús erőszakot (Formigoni, 2021: 39). Az általános orientáció az olasz katolikus világban ekkor egyértelműen a semlegesség fenntartását célozta. Parlamenti képviselők, folyóiratok vagy egyes kiemelkedő konzervatív háttérű személyek az óvatos kiváró magatartás mellett foglaltak állást, felértékelve a semlegességet. Némelyek közülük ezt meggyőződéssel és tartósan is tették (Formigoni, 2021: 40).

Mindeközben ne feledjük, hogy X. Piusz pápa már 1914. augusztus 2-án kelt, *Dum Europa* kezdetű apostoli buzdításában nyilvánosan elítélte a kitört nagyszabású háborút, és a békére hívott fel. A katolikusoknak, legyenek akár magyarok, s főleg a klérus vezető tagjainak ebben kellett volna követniük.

A PÁPA BÉKEKEZDEMÉNYEZÉSEI VISSZHANGTALANOK, NEMKÍVÁNATOSAK

Nézetünk szerint a magyar főpásztor, Csernoch János valószínűleg nem igazán létező veszélyre kívánt utalni, vagy azt jócskán felnagyította, amikor azért hátrította el XV. Benedek pápáközvetítő révén hozzá érkezett kérését vagy javaslatát, mert a pápa olasz, s ez a tény, illetve annak kitudódása, hogy a Szentatya Olaszország érdekében, a Monarchia területi integritásának rovására jár közben területek átengedése ügyében, a Szentszék ellen is fordítaná az Olaszországgal szemben már amúgy is gyűlölettel viseltető magyar közvéleményt (Scottà, 2009: 65). Ez inkább csak kifogás volt Csernochtól. De ha igaz is lett volna, akkor erről részben a magyar bíboros prímás is tehetett, minthogy körlevelében teljes mértékben legitímálta a Monarchia háborúját a katolikus hívők előtt, illetve hagyta magát elkötelezni Ferenc József személye és kormányának politikája mellett. Csernoch tehát Ferenc József, Tisza István és általában a Monarchia ügyét szolgálta a pápa békét elősegítő s a háború eszkalálódását meggátolni kívánó diplomáciai törekvései helyett.

Csernoch János azonban csak egy volt azon főpapok hosszú sorában, akik nem álltak készen arra, hogy befogadják a pápa békepolitikáját s az alapját jelentő teológiai üzenetet. A magyar viszonyok szemléltetésére említjük meg, hogy Várady Lipót érsek 1915 áprilisában (!) megjelent pásztorlevelében csak úgy melleleg – nem is annyira elítélőleg –, sajnálkozva megemlíti, hogy az előző pápa halála és az új megválasztása nem tudta kellőképpen lekötni a magyar katolikus világ figyelmét, mert mindent a világháború nagy témája uralt le.¹⁶ Kétségkívül reális volt e megállapítás, s ez a háborút támogató, nacionalisztikus jellegű „figyelemlekötés” volt jellemző hazánkban. Hát ennyire talált nyitott szívekre és elmékre s egyáltalán befogadókészégre XV. Benedek pápa békeküzdélme hazánkban, s erről nem az egyszerű hívők tehettek, akik vélhetően nem is tudtak arról, hogy az egyházfő voltaképpen miért is küzd Krisztus egyházának fejeként.

Végjegyzet

- 1 „A háborút megelőző tárgyalásokról a primásnak semmiféle tudomása nem volt. A hadüzenetről is utólag értesült. Az utolsó pillanatig nem hitt komolyan a háború kitörésében. A király öregsége, hagyományos hadi balszerencséje, a nemzetiségi torzalkodások, Magyarországnak a kiegyezés óta rövid tartamú nemzeti fejlődése és gazdasági erősödése mind a békét javallották. [...] Az egyház tehát aggodalommal fogadhatta a háborút. Háború mindig radikalizmushoz, társadalmi forrongásokhoz vezet. A primás a kiegyezés, a dualizmus meggyőződéses híve volt. Félt, hogy a balszerencse meghozhatja ennek az alapnak megbontását, esetleg az ország területi integritásának megcsonkítását” (Lepold, 1963: 15).
- 2 „A Konklávéba, a pápaválasztásra utazás lehetősége kérdéses volt. Csakhamar közölték azonban a primással, hogy a király a monarchia összes bíborosainak Rómába utazását kívánja és számukra külön vonatot rendelt. Csernoch primást az elutazás előtt még magához rendelte. Ófelsége Bécsben közölte a primással, hogy ő meghajlik X. Pius pápa rendelete előtt, amely a vétőjogot eltörli. Ő nem is kíván senki ellen vétőt bejelenteni. Elvárja azonban a monarchia bíborosaitól, hogy a monarchia érdekeire tekintettel legyenek” (Lepold, 1963: 16). Az 1903-as pápaválasztás alkalmával Ferenc József élt az akkor még informálisan létező „*ius exclusivae*” vétőjogával, amivel meghatározó módon avatkozott bele a pápaválasztás menetébe. Figyelemre méltó, hogy a Monarchia bíborosa visszautasította, hogy a császár vétőjét a legesélyesebb jelölttel, Mariano Rampolla del Tindaro bíborossal szemben bejelentse, ezért ezt a Ferenc József autoriter konzervativizmusát és nemzetközi politikáját támogató Jan Puzyna de Kosielsko bíboros, Krakkó püspöke tette meg. Ezen, a pápák által formálisan soha el nem ismert jog gyakorlását aztán X. Piusz pápa *Commissum Nobis* kezdetű apostoli konstitúciójával – megválasztása után az első hivatalos rendelkezései között – 1904-ben végleg és teljesen megszüntette. Erre utal az idézetben Lepold.
- 3 „Csernoch kezdettől fogva a pápaságra legkialakítottabb jelöltnek Della Chiesa bolognai érseket tartotta. Ezt a nézetét közölte is az ismerős bíborosokkal, akikkel a Konklávé előtt találkozott. Legtöbbén egyetértettek vele” (Lepold, 1963: 16).
- 4 „Csernoch primás már a Konklávé elején megmondotta Della Chiesa bíborosnak, hogy ő lesz a pápa. Most az első hódolatnál így szólt a pápához: *Ecce praedixi Vobis* [Íme, megmondtam Önnek]. A pápa azt felelte: *Vere propheta es tu* [Valóban próféta vagy]” (Lepold, 1963: 18).
- 5 „Elsőnek Gibbson baltimori érseket fogadta az új pápa, aki csak a választás végére érkezett Amerikából. Utána Csernoch Jánost fogadta, akivel közölte, hogy a pápa-koronázás után mielőbb konsistoriumot fog tartani és a bíborosoknak átadja a kalapot, akik azt még nem kapták meg. [...] Búcsúkihallgatáskor a pápa hosszan tárgyalt a primással. Akkor már fordult a hadiszerencse. Hazafelé már mély aggodás, a hosszára nyúló háború minden borzalmának előérzete nyomta a szíveket” (Lepold, 1963: 18).
- 6 E tekintetben meg kell jegyezni, hogy II. Vilmos még kevésbé élt keresztény életet magánemberként (Doerry–Wiegrefe, 2010: 43).
- 7 E mű második kötete releváns e tekintetben (Cathrein, 1901).
- 8 A soknemzetiségű Monarchiában a háborúra való mozgósítás 1914 nyarán nem a nemzeti egységre való hivatkozással történt, mint Németországban, hanem csupán a nép császára iránti engedelmségi kötelezettségére helyeződött annak hangsúlya (Watson, 2016: 101).
- 9 „A háború küszöbén áll kedves hazánk, de nem saját hibájából. Ezért, bár vétkeink miatt alázatos szívvel, de bizalommal kérhetjük fegyvereink győzedelmét a népek sorsának intézőjétől, a szent Istentől. A háboru áldozatokkal jár. Tegyük meg mindnyájan kötelességünket, ki a harc mezején, ki itthon. A kiket szeretett királyunk a zászlók alá hív, istenfélelemmel és Istenben való bizodalommal siessenek oda, az itthon levők pedig mentől többször kérjék az Ur Istent, úgy itt a templomban, mint saját otthonukban, királyunk és hazánk üdvéért, fegyvereink győzedelméért és községük harcosainak lelki és testi jólétéért” (Budapesti Hírlap, 1914b: 6).
- 10 „A csaták hősei maguk alázatosan fohászknak; a legünnepeltebb hadvezér, Hindenburg marsall mondta, hogy a rajvonalba érkezik, ha otthon az imádság ereje erősödik avagy lankad” (Várady, 1915: 115).
- 11 „Urunk Jézus Krisztus, az élő Isten Fia, az ég és föld királya, eleven hittel és legmélyebb alázattal közeledem isteni föntséged trónja számolyához és imádlak azon legszentebb Oltáriszentségben, mely iránt a habsburgi ház isteni kiváló szeretetet és tiszteletet szent örökségül nyerték Rudolf őszüktől. Ime, oh Uram, számos és föltötte hatalmas ellenségektől veszélyeztetve, mint még soha ez állam létezése óta, segítséget és oltalmat, népeimmel egyetemben, a legszentebb Oltáriszentségben rejlő isteni Szivedtől várom. Ez isteni Szivedhez fohászknak lelkünk mélyéből. Ez ünnepélyes és szent pillanatban tehát legszentebb isteni Szivednek ajánlom fel magamat és házatam, és veled, Isteni Szív, szent szövetséget kötök minden látható és láthatatlan ellenség ellen. Isteni Megváltó, a királyok királya, a seregek Ura, légy te szövetséges Sziveddel ezután mindenkorra fenséges szövetségünk, és segíts bennünket a harcban, segíts a békében. Lábaid elé rakjuk hálánkat minden segítségédért és

minden eredményért, melyet eddig hősi seregeink számos ellenségeink fölött kivívtak. Egyedül neked fogjuk tulajdonítani ezután is győzelmeink dicsőségét, neked a béke áldásait. Te azonban, oh hűséges Jézus Szíve, add nekünk a kegyelmet, hogy hozzád örökké hűek maradjunk. Isten anyja, szűz Mária, mennyeknek királynéja, kinek szeplőtelen fogantatása iránt a habsburgi ház II. Ferdinánd császár óta kiváló s odaadó tisztelettel viselgetik, légy tanuj a szövetségünknek Fiaid szentséges Szívével, szeplőtelen fogantatásod ünnepén, és könyörögj érettünk. Amen” (Az örvendetes..., 1915: 98).

12 „E napon a delután istentisztelet alatt az esztergomi bazilikában a hercegprimás személyesen ajánlotta a szent Szív oltalmába a gondjaira bízott főegyházmegyét (Jézus Sz. Szívének dicsősége népek boldogsága, 1915: 34).

13 „A milleniumi ünnepségek óta annyi embert egyszerre nem látott az esztergomi bazilika, mint Újév napján este, midőn az ország főpapja, dr. Csernoch János hercegprimás Magyarországot Jézus szentséges Szívének oltalmába ajánlotta. Száz év előtt a kis Tirol népe is Napoleon százezernyi hadaitól körülvéve, e védpajzs oltalma alá folyamodott és a szentséges Szív csodát művelt: megoltalmazta Tirol függetlenségét. Még soha ezeréves történelmünk alatt ennyi ellenség nem állott határaink körül, mint most, midőn az oroszok milliós seregei minden áron keresztül akarnak gázolni a magyar alföld rónaságain. De míg ellenfeleink a brutális számarányban, ágyúikban és gépfegyverekben bíznak, mi derék katonáink vitézségén kívül az Ur nevében bizunk. Az ő nevében szálltunk harcba a nyugati hitetlenség és a keleti barbárság és szakadárság ellen. S bár a világháború nemcsak számarányaiban és kiterjedésében, hanem időtartamában is nagyobb méretű lett, mint bárki is gondolta volna – még sem szabad csüggednünk. Ha valakinek van csüggedésre, aggodalomra oka, akkor elsősorban ellenfeleinknek. A háború öt hónap után is még mindig ellenségeink területén: Oroszországban és Franciaországban folyik. Nálunk pesszimizmusra nincs ok, szinte hitünket kockáztatjuk, ha anyagi és szellemi erőinkre való tekintettel a végső győzelemben kételkedni mernék. Bizalmunk legerősebb horgonya azonban a szentséges Szív legyen, melynek érdekeit nem a hitetlen Franciaország, a kalmár Anglia, vagy a barbár Oroszország képviseli, hanem a keresztény Németország és a legkatholikussabb Monarchia. Miként Konstantin császárnak az Ur megmutatta: miféle zászlók jelvénye alatt vezetni seregeit győzelemre, úgy nekünk is megmutatta az újkor hajnalán, hogy a modern világháborúkban mily jelben kell győznünk. A Mária lobogók mellett seregeink Ausztriából és Magyarországból Jézus szentséges Szívének képével ékesített zászlókkal vonultak csatákba” (Esztergom, 1915: címlap).

14 Miután „mély vallásosságú, jóságos királyunk” 1914. december 8-án „birodalmait és népeit” Jézus szentséges szívének ajánlotta fel, követte őt ebben az osztrák püspöki kar: azaz az uralkodó felajánlását és annak tartalmát követte Ausztria püspöki kara, amelynek püspökei egyházmegyéiket ajánlották fel a nemzetért, hazáért és a háborús győzelemért s annak révén a tartós békéért. E felajánlásnak így láthatóan hadi sikert érintő tartalma is lett. Az osztrák püspöki kar pedig a magyar püspöki kart kérte arra, hogy ugyanezt tegye meg. Ebben is érezhető az, hogy e felajánlási rendben voltaképpen a Monarchia belső politikai rendje és hierarchiája érvényesült, s a felajánlás legfőbb tartalmi irányát voltaképpen az uralkodó határozta meg a Monarchia püspöki karai és annak tagjai számára: „A bécsi bitoros érsék arról értesítette a magyar hercegprimást, hogy az osztrák püspökök 1914. dec. 25-én, vagy 1915. jan. 1-én ünnepiesen Jézus szentséges Szívének fölajánlják egyházmegyéiket, hogy ezekben a nehéz időkbén védje meg a nemzetet és segítse a győzelem által tartós békéhez. – Az osztrák püspökök felkérték a magyar püspöki kart, hogy csatlakozzék e mozgalmukhoz” (Jézus Sz. Szívének dicsősége népek boldogsága, 1915: 34). E Jézus szent szíve mozgalomnak a Monarchiában így egyszerre nyitottan lelki-vallásos tartalma, s hazánk háborúban való oltalmazásáért való könyörgés is, ebbe beleértve az ellenség háborúban való legyőzését és ily módon az (igazságos) béke elérését. Figyelemre méltó, hogy a most következő értelmezésben Ferenc Józsefet az ő *rendeletére* követték a felajánlásban a Monarchia püspöki karai. Itt tehát a belpolitikai aspektus (a Monarchia belső arisztokratikus-hierarchikus rendje), illetve a felajánlás háborús sikerhez kötött jellege jobban kidomborodik. Az „igazságos béke” fogalma is ennek fényében értelmezendő: „1914-től a Szövetség élén P. Bíró X. Ferenc SJ (1869–1939), a Jézus Szíve nagy apostola állt, lelkében megfogalmazódott az eszme, hogy Magyarország *csak úgy menekülhet meg a sok külső és belső ellenségtől*, ha felajánlja magát Jézus Szívének. [...] Közben teljesült P. Bíró legfőbb vágya, I. Ferenc József király 1914. december 8-án felajánlotta Magyarországot Jézus Legszentebb Szívének, és rendeletére 1915. január 1-jén követte őt az egész püspöki kar. A budapesti Jézus Szíve Szövetség ennek a nagy eseménynek az emlékére nagyon szép és művészi érmekeket veretett, amelyeknek az egyik oldalán reliefben Szent István király felajánlja a koronát a Szentséges Szűznek, a másikon Ferenc József az isteni Szívnek. Egy aranyérmét elküldtek a királynak is. Bíró a *béke szolgálatába is beállította lapjait*. Lelkes öttömml karolta fel a *békekilenced* ügyét, amelyet a csanádi püspök indított meg, sőt egy *Békeprogramot* is kidolgozott. A Békeprogramjában azt ajánlotta, hogy *minden hadviselő államban tömörüljenek a katolikusok egységes Jézus Szíve Országos Szövetségbe, és bírják rá kormányaikat az igazságos béke mielőbbi megkötésére*. A Das Herz révén a *Békeszövetség gondolata a külföldi sajtóba is bekerült*” (kiemelések tőlem: F. J.) (Jezsuita.hu).

Lásd még: „Az osztrák püspöki kar 1914 karácsonyán, a magyar püspöki kar pedig 1915. január 1-jén ajánlotta fel az országot Jézus Szentséges Szívének. A püspök [Glattfelder Gyula – F. J.] ezzel a felajánlással kapcsolatban az ország oltalom alá helyezéséről írt körlevélben: »Lándzsa járta át az isteni Mester Szívét: ez a Szív magába zárja az emberi nem minden vétkeit és gonoszságát; de ez a Szív egyúttal nyitottan csatornája lesz a bőven ömlő

malasztoknak, onnan várja a világ az igazságos békét és kiengesztelődést. A Jézus isteni Szívével kötendő újabb és bensőséges szövetségünk legyen magyar hazánknak oltalma, menedéke, erőssége és győzelme!» (kiemelések tőlem: F. J.) (Horváth, 2018: 42).

15 Lepold Antal stílusában és költői képalkotásaiban nemcsak dagályosnak ható, hanem főképpen teológiai szempontból több helyen meglehetősen kételyt támasztó érvelésű, a főpásztori felajánlásokkor mondott ünnepélyes beszédének nyilvánvaló célja az volt, hogy a csapatok harci kedvét e legitimáción és teológiai-költői megokoláson keresztül még inkább fokozza (lásd: Esztergom, 1915). Beszédét e lap egy héttel később le is közölte. Emlékeztetünk, hogy ugyanezen a napon, január 10-én, szerkesztette meg a pápa Jézus szent szívéhez mondandó imáját, amely a fentiekkel ellentétben igazi keresztény, azaz evangéliumi szemléletű volt, de követésre ekkor nem található.

16 „Minden érdeklődést a háború foglal le magának, amely mögött az egyéb nagyfontosságú események elmosódnak. Szentséges Atyánknak elhunytá, akinek nemes lelkét a békéért való aggodás töltötte be, s az egyház új fejének megválasztása nem voltak képesek figyelmünket annyira lekötni, amennyire fontosságuk kívánta és követelte volna, lelkünket teljesen betölti, tekintetünket varázslatos erővel magához láncolja az a kimondhatatlanul nagy dolog, a világháború” (Várady, 1915: 112).

Felhasznált irodalom

AZ ÖRVENDETES... (1915): *Jézus Szentséges Szívének Hirnöke*, 1915. április, 97–98.

BUDAPESTI HIRLAP (1914a): „A főpapság és a háború. A hercegprimás a háborúról”, *Budapesti Hirlap*, 1914. augusztus 1., 34. évfolyam, 1914/181., 4–5., https://adt.arcanum.com/hu/view/BudapestiHirlap_1914_08/?pg=3&layout=s (letöltve: 2022. 09. 01.).

BUDAPESTI HIRLAP (1914b): „A főpapság és a háború”, *Budapesti Hirlap*, 1914. augusztus 2., 34. évfolyam, 1914/182., 6., https://adt.arcanum.com/hu/view/BudapestiHirlap_1914_08/?pg=3&layout=s (letöltve: 2022. 09. 01.).

CATHREIN GYÖZŐ (1901): *Erkölcsbölcselet II. Különös erkölcsbölcselet*, Temesvár, Csanádegyházmegyei Sajtó.

CORRIERE DELLA SERA (1914): Az „Il Papa invoca la pace” című cikk kommentálása: „Il carattere del documento”, *Corriere della Sera*, 1914. szeptember 11., 3., https://www.senato.it/documenti/repository/relazioni/biblioteca/emeroteca/Il_Giornale_dei_giornali/0003GdG.pdf (letöltve: 2022. 09. 01.).

DOERRY, MARTIN – WIEGREFE, KLAUS (2010): „Igen nagy az ő vétke.” Beszélgetés II. Vilmos életrajzírójával, John Röhlllel a császár felelősségéről az I. világháború kitérésében, in BURGENDORF, STEPHAN – WIEGREFE, KLAUS (2010): *Az első világháború. A 20. század őskatasztrófája*, Budapest, Napvilág, 37–43.

ESZTERGOM (1915): „Az ország felajánlása”, *Esztergom*, 1915. január 3., 20. évfolyam, 1915/1., címlap, https://library.hungaricana.hu/hu/view/Esztergom_1915/?pg=0&layout=s (letöltve: 2022. 09. 01.).

FORMIGONI, GUIDO (2021): *I cattolici italiani nella prima guerra mondiale. Nazione, religione, violenza e politica*, Brescia, Morcelliana.

FRIVALDSZKY JÁNOS (2019a): Az első világháború katolikus szemmel: a hősiesség háborús áldozatvállalás erénytana versus XV. Benedek pápa békepolitikája, in KUMINETZ GÉZA

- (szerk.): *Tanulmányok a keresztény bölcselet, a katolikus teológia és a kánonjog köréből*, Budapest, Szent István Társulat, 29–90.
- FRIVALDSZKY JÁNOS (2019b): A modern politikafelfogás háborús logikája és annak válsága az első világháborúban, in FRIVALDSZKY JÁNOS – TUSSAY ÁKOS (szerk.): *A Természetjog Napja II. Konferenciatanulmányok*, Budapest, Pázmány Press, 81–119.
- HORVÁTH GÁBOR (2018): Glattfelder Gyula csanádi püspök öröksége, *Deliberationes*, 11. évfolyam, 2018/1., 27–78., https://epa.oszk.hu/04200/04291/00021/pdf/EPA04291_deliberationes_2018_1.pdf42 (letöltve: 2022. 09. 01.).
- JÉZUS SZ. SZÍVÉNEK DICSSŐSÉGE NÉPEK BOLDOGSÁGA (1915): *Jézus Szentséges Szívének Himnöke*, 1915. február, 33–35.
- JEZSUITA.HU: *A Jézus Szíve tisztelet története*, <https://jezsuita.hu/a-jezus-szive-tisztelet-tortenete/> (letöltve: 2022. 09. 01.).
- LEPOLD ANTAL (1915): Fölajánlás az isteni Szívnek, *Esztergom*, 1915. január 10., 20. évfolyam 1915/2., 1–3., https://library.hungaricana.hu/hu/view/Esztergom_1915/?pg=8&layout=s (letöltve: 2022. 09. 01.).
- LEPOLD ANTAL (1963): *Csernoch János. Emlékezés Nagymagyarország utolsó hercegprímására*, Bécs, Opus Mystici Corporis, http://www.ppek.hu/konyvek/Lepold_Antal_Csernoch_Janos_1.pdf (letöltve: 2022. 09. 01.).
- MAGYARORSZÁG (1914a): „A hercegprímás és a háború”, *Magyarország*, Budapest, 1914. augusztus 1., 21. évfolyam, 1914/185., 2., https://adt.arcanum.com/hu/view/Magyarország_1914_08/?pg=1&layout=s (letöltve: 2022. 09. 01.).
- MAGYARORSZÁG (1914b): „A szamosújvári püspök körlevele”, *Magyarország*, Budapest, 1914. augusztus 1., 21. évfolyam, 1914/185., 2., https://adt.arcanum.com/hu/view/Magyarország_1914_08/?pg=1&layout=s (letöltve: 2022. 09. 01.).
- MENOZZI, DANIELE (2005): Ideologia di cristianità e pratica della „guerra giusta”, in MIMMO FRANZINELLI – RICCARDO BOTTONI (szerk.): *Chiesa e guerra. Dalla benedizione delle armi alla „Pacem in terris”*, Bologna, Mulino, 91–127.
- MOROZZO DELLA ROCCA, ROBERTO (2005): Benedetto XV e la sacralizzazione della prima guerra mondiale, in MIMMO FRANZINELLI – RICCARDO BOTTONI (szerk.): *Chiesa e guerra. Dalla benedizione delle armi alla „Pacem in terris”*, Bologna, Mulino, 165–181.
- POLLARD JOHN F. (2001): *Il papa sconosciuto. Benedetto XV (1914–1922) e la ricerca della pace*, Cinisello Balsamo (Milano), San Paolo.
- SCOTTÀ, ANTONIO (2009): *Papa Benedetto XV. La Chiesa, la Grande Guerra, la pace. (1914–1922)*, Roma, Edizioni di Storia e Letteratura.
- VÁRADY LIPÓT (1915): A háború folyamán, *Jézus Szentséges Szívének Himnöke*, 1915. április, 112–113.
- WATSON, ALEXANDER (2016): *Acélgyűrű. Németország és az Osztrák–Magyar Monarchia az első világháborúban (1914–1918)*, Budapest, Park.

The peace efforts of Pope Benedict XV and the pro-war statements of the Hungarian episcopate in 1914–1915

ABSTRACT

In this short paper we will try to shed light on why, in the first year of the First World War, Pope Benedict XV's peace initiatives failed to find fertile ground in the Catholic Hungary and the Monarchy. In this respect, we will try to revive some of the politically relevant aspects of the relationship between the Pope and the Hungarian archpastor, Cardinal János Csernoch, who was committed to the person and war policy of Joseph Ferenc. We will also analyse the pro-war statements of other Catholic prelates. We will point out that the leaders of the nations at war offered their people and their armies to the Sacred Heart of Jesus. This happened in the Monarchy, and perhaps in Germany, in parallel, and even in cross-currents with the same activity of the Pope. For the offering of the Sacred Heart of Jesus in the core states of the central powers was done primarily for the sake of victory in war and not, understandably, for the sake of immediate peace, as the Pope, in the same piety, urged.

KEYWORDS: just war, loyalty, peace initiative, cult of the Sacred Heart of Jesus, support for war

FRIVALDSZKY JÁNOS | Egyetemi tanár, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Jogbölcseleti Tanszék vezetője, korábban az egyetem külügyi és tudomány-szervezési rektorhelyettese. A természetjogot, az emberi élet és méltóság védelmét, a család jogfilozófiáját, valamint a jó kormányzás és a közjó kapcsolatát kutatja.